Ο μύθος της ψυχοθεραπείας (+ Ιωάννης Κορναράκης, Ομότιμος Καθηγ. Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών)

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 2 Ιουνίου, 2014

Με τίτλο ενός έργου του, «Ο μύθος της ψυχοθεραπείας», ο γνωστός αμερικανός καθηγητής της ψυχιατρικής στο πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης Thomas Szasz, φέρνει στο προσκήνιο του προβληματισμού της ψυχοθεραπευτικής δεοντολογίας το ειδικό πρόβλημα της ποιότητος ή ταυτότητος της ψυχοθεραπείας. Τι είναι η ψυχοθεραπεία; Είναι πραγματικότης ή μύθος;

Στην εισαγωγή του βιβλίου του δηλώνει ο Szasz ότι «θα προσπαθήσω να δείξω ότι με την προοδευτική παρακμή της θρησκείας και την ανάπτυξη κατά τον 18ο αιώνα της επιστήμης, η φροντίδα της θεραπείας των (sinful) ψυχών, που εν τω μεταξύ είχε γίνει ένα ολοκληρωμένο μέρος των χριστιανικών Εκκλησιών, αναμορφώθηκε και εμφανίστηκε ως φροντίδα της θεραπείας του πνεύματος (sick) και έγινε ένα ολοκληρωμένο μέρος της ιατρικής επιστήμης».

Για να κατανοήσει κανείς καλύτερα την αιτιολογία του εγχειρήματος του Szasz και γενικότερα τη φύση του συνολικού του έργου, πρέπει, ασφαλώς, να συνειδητοποιήσει τις τεράστιες διαστάσεις του απλώματος της ψυχοθεραπείας στο χώρο της αμερικανικής ζωής, και κυρίως τις εναλλασσόμενες, τις τελευταίες δεκαετίες, ψυχοθεραπευτικές προοπτικές και μεθοδολογίες. Κάτω από το πρίσμα αυτής της πραγματικότητος, όχι μόνο το βιβλίο «Ο μύθος της ψυχοθεραπείας», άλλα γενικά το όλο έργο του Szasz αποτελεί μια διαμαρτυρία εναντίον μιας δοκιμασμένης «ψυχιατρικής» επιστήμης!

Η θέση βέβαια του Szasz στο πρόβλημα τι είναι η ψυχοθεραπεία, δηλώνεται ήδη από τον τίτλο του βιβλίου του. Για τον ψυχίατρο αυτό η ψυχοθεραπεία είναι ένας «μύθος». Δεν είναι μια θεραπευτική δεοντολογία που

ανταποκρίνεται στη φύση του αντικειμένου της- τον ψυχικά άρρωστο άνθρωπο.

Η βασική θέση του Szasz καθώς υπογραμμίζεται ήδη στην εισαγωγή του βιβλίου του, προβάλλει τον ισχυρισμό ότι η ψυχοθεραπεία, μ' οποιαδήποτε προοπτική και μεθοδολογία και αν ασκείται, είναι ένα υποκατάστατο μιας άλλης θεραπευτικής δεοντολογίας, που είναι η αυθεντική και επομένως η μόνη σύμφωνη προς τη φύση της ανθρώπινης ψυχής. Και καθώς επίσης ο Szasz σχετίζει άμεσα με το πρόβλημα της ποιότητος της ψυχοθεραπείας μια κάμψη της εντάσεως της θρησκευτικής ζωής και μια ποιοτική της διαφοροποίηση «επί τα χείρω», αποκαλύπτεται, χωρίς περιστροφές, ότι, ως αυθεντική ψυχοθεραπεία, αναγνωρίζει, ο αντιρρησίας αυτός ψυχίατρος, τη θεραπεία των ψυχών που προσφέρει η θρησκεία. Γι' αυτό το λόγο τελικά χαρακτηρίζει την ψυχοθεραπεία ως «ψευδοθρησκεία» (pseudoreligion). Η ψυχοθεραπεία, λοιπόν, ως υποκατάστατο της θρησκείας, είναι ένας μύθος, κατά τον Thomas Szasz.

Μέσα στα πλαίσια των περιορισμών του παρόντος άρθρου, θα επιχειρήσουμε να ταχθούμε με την άποψη του Szasz και να συμμερισθούμε τη θέση του. Γι' αυτό το λόγο, στη συνέχεια, υπενθυμίζουμε μερικά στοιχεία ή χαρακτηριστικά της δοκιμασμένης πλέον ψυχοθεραπείας, που συνθέτουν και προβάλλουν το «μυθικό» της χαρακτήρα.

1. Η ψυχοθεραπεία, με τη βοήθεια ενός διαλόγου, με τον οποίο επιχειρεί ένα θεραπευτικό συντονισμό της αντιδράσεως δύο προσώπων (του θεραπευτού και του θεραπευομένου) και με την ενδεχομένη θετική δραστικότητα ορισμένων βιοχημικών συνθέσεων (ψυχοφαρμάκων), σκοπεύει στη θεραπεία ενός άρρωστου ψυχικού κόσμου. Αλλ' αν η ψυχική αρρώστια δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα μόνον βιοχημικών αλλοιώσεων, που έχουν γίνει στην περιοχή της φαιάς ουσίας του εγκεφάλου ή του νευρικού συστήματος, η ασκούμενη ψυχοθεραπεία, με τη βοήθεια, έστω, μιας «ζεστής» ανθρωπινής σχέσεως (ψυχοθεραπευτικής) και την συνεργία σχετικών ψυχοφαρμάκων, αποβαίνει, πράγματι, «μύθος»!

Το βασικό μυθικό στοιχείο της ψυχοθεραπείας έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι απλούστατα με την ψυχοθεραπευτική δράση γίνεται επίκληση στις άρρωστες ψυχικές δυνάμεις του ανθρώπου να γίνουν... υγιείς! Αλλά το «δοκιμασμένο» πρόβλημα της ψυχοθεραπευτικής δραστηριότητος είναι ότι δεν αρκεί μια επίκληση, για να θεραπεύσει και να αναμορφώσει θετικά ψυχικές δυνάμεις, συλημένες από τους ανθρώπινους-υπαρξιακούς προβληματισμούς. Η ανάγκη του άρρωστου, ψυχικά, ανθρώπου να φθάσει μέχρι το γραφείο του ψυχοθεραπευτή, προέκυψε ύστερα από μια παραλυτική «αυτοσυνειδησία» της ψυχικής του νοσηρότητας. Σ' αυτή την περίπτωση, ο ψυχικά ασθενής είναι, απλώς, διαθέσιμος στον ψυχοθεραπευτή. Η αρρώστια του έγκειται στο γεγονός ότι δεν έχει τη δύναμη να ανακαλέσει, αυτοδύναμα, τις ψυχικές του δυνάμεις στην κατάσταση της υγείας! Για να γίνει αυτό, χρειάζεται μια «αυτο-υπέρβαση» της ατομικής νοσηρότητας, για την οποία ακριβώς δεν είναι ικανός ο ψυχικά ασθενής άνθρωπος. Επομένως πρέπει ο ασθενής να βοηθηθεί μ' ένα υπέρ-βατό τρόπο, που να προέρχεται από κάποιον άλλο θεραπευτικό παράγοντα. Αλλά τέτοια θεραπευτική μεθοδολογία είναι άγνωστη στην ψυχοθεραπεία. Οι δρόμοι της είναι «βατοί», υπό την έννοια μιας ανεπαρκούς θεραπευτικής κοινοτυπίας. Υπολογίζουν πάντοτε και στις δυνατότητες του ασθενούς.

2. Ειδικότερα, σε σχέση με την αδυναμία αυτή του αρρώστου, ψυχικά, ανθρώπου να ενεργήσει μια θεραπευτική αυτο-υπέρβαση, θα μπορούσε να υπενθυμίσει κανείς ότι η βασική ιδέα, στην οποία θεμελιώνεται η σύγχρονη ψυχοθεραπεία (ακόμη και η «θεραπεία της συμπεριφοράς»), είναι η ιδέα της μη συνειδητής αιτιολογίας. Παρά τις διαφοροποιήσεις και αναθεωρήσεις του ψυχαναλυτικού συστήματος ερμηνείας του αρρώστου ψυχικού κόσμου, η βάση από την οποία ξεκινά η σύγχρονη ψυχοθεραπεία είναι το άρρωστο ασυνείδητο. Ειδικότερα, το απωθημένο σύστημα μιας ψυχικής συγκρούσεως, Και ακριβώς οι δυο αυτοί ψυχολογικοί όροι, «απώθηση» και «ψυχική σύγκρουση», υποδηλώνουν την τεράστια προβληματική της ψυχοθεραπευτικής αγωγής.

Αν ορισμένα νοσηρά ψυχικά εκδηλώματα αποβαίνουν απειλητικά για την ύπαρξη του ατόμου, πώς μπορεί κανείς να συνεργήσει σε μια συνειδητοποίηση ασυνειδήτων ψυχικών περιεχομένων και πώς μπορεί να συντελέσει στη λύση μιας ψυχικής συγκρούσεως, που λειτουργεί στο ασυνείδητο βάθος του ανθρώπινου ψυχισμού; Μόνο σαν μύθος μπορεί να ηχήσει στ' αυτιά μας η εύκολη ψυχαναλυτική θέση: συνειδητοποίηση

σημαίνει θεραπεία! Γιατί, εξάλλου, η πασίγνωστη στον ψυχοθεραπευτή «ψυχική αντίσταση», λειτουργεί πάντοτε ως διαμαρτυρία της απωθήσεως και ως άμυνά της εναντίον του θεραπευτικού αιτήματος της συνειδητοποιήσεως.

Ακόμη ειδικότερα, αυτό που φαίνεται δύσκολο να κατορθωθεί δεν είναι τόσο η πληροφόρηση του ασθενούς, ως προς την αιτιολογία της νοσηρής του συμπτωματολογίας, αλλ' η βιωματική κατανόηση εκ μέρους του μιας επιβαλλομένης αλλαγής, στη δομική ψυχοδυναμική αφετηρία της συγκεκριμένης του συμπεριφοράς. Ο ψυχικά άρρωστος άνθρωπος είναι δυνατόν να οδηγηθεί, σε πολλές περιπτώσεις, στη συνειδητοποίηση βασικών συγκρουσιακών του καταστάσεων, αλλά το πιο σίγουρο είναι ότι δεν θα μπορέσει να προχωρήσει σε μια αυτοδύναμη αλλαγή της σχέσεως των παραγόντων της βασικής ψυχικής του συγκρούσεως. Ενδέχεται να βρεθεί μπροστά σ' ένα ψυχοθεραπευτή που του προσφέρει σωστή ερμηνεία της συγκρουσιακής του καταστάσεως. Αλλά ακριβώς λόγω του βιωματικού («υπαρξιακού») αντιφατικού χαρακτήρος της καταστάσεως αυτής, ίσως δεν θα μπορέσει να βιώσει τη συνειδητοποίηση ως θεραπεία. Αντίθετα, όπως είναι γνωστό από την ψυχοθεραπευτική εμπειρία, η συνειδητοποίηση μιας συγκρουσιακής καταστάσεως μπορεί να σημάνει, για το ενδιαφερόμενο πρόσωπο, ένταση των ψυχοπαθολογικών του φαινομένων ή και καταστροφή. Η μεθοδική του προετοιμασία για τη στιγμή του «ψυχοθεραπευτικού καιρού» στη διαδικασία του ψυχοθεραπευτικού διαλόγου, είναι, συχνά, ένα αβέβαιο εγχείρημα. Όταν η εστία μιας ψυχικής συγκρούσεως είναι ενεργής, η βιωματική της, μέσω μιας συνειδητοποιήσεως, προσέγγιση μπορεί να σημαίνει «λάδι στη φωτιά».

3. Ουσιώδης αρχή της ψυχοθεραπείας είναι ο μεθοδολογικός περιορισμός της στην καθαρώς ψυχική νομοτέλεια. Αυτό σημαίνει θεώρηση του ψυχικά άρρωστου ανθρώπου ανεξαρτήτως των αξιολογικών (υπαρξιακών) του συναρτήσεων. Ο ψυχοθεραπευτής είναι υποχρεωμένος, από τη φύση του λειτουργήματός του, να περιορισθεί στη θεραπεία των νοσηρών «ψυχικών» φαινομένων. Αυτό πρέπει να το κάνει, κινούμενος μέσα σ' ένα πλαίσιο γενικά αποδεκτής ψυχοθεραπευτικής δεοντολογίας. α) Πρέπει να σεβασθεί την προσωπικότητα του ασθενούς, μη εισερχόμενος στην προβληματική του αξιολογικού συστήματος ζωής στο οποίο ο ασθενής αυτός είναι εντεταγμένος. β) Ο ίδιος ο ψυχοθεραπευτής δεν είναι υποχρεωμένος να προτείνει ένα δικό του αξιολογικό σύστημα ζωής στον ασθενή. Επομένως η ψυχοθεραπευτική αγωγή πρέπει να αναπτυχθεί σ'

ένα ουδέτερο πεδίο, από πλευράς αξιολογικών συναρτήσεων, επιστημονικής δεοντολογίας. Εδώ η αίσθηση του «μύθου» αποκορυφώνεται, πράγματι, καθώς και ο αφελέστερος νους κατανοεί ότι μια αποσύνδεση οποιασδήποτε ψυχικής συγκρούσεως από το προσωπικό αξιολογικό σύστημα του ασθενούς δεν μπορεί καν να είναι νοητή.

Το κατ’ εξοχήν αυτό μυθικό στοιχείο της ψυχοθεραπείας ουσιώνεται, στην πράξη, πολύ εύκολα κυρίως με τη λαθραία διείσδυση του ψυχοθεραπευτικού διαλόγου στους χώρους του αξιολογικού συστήματος ζωής του ασθενούς. Γιατί η αθέτηση της θεμελιώδους αυτής αρχής («της μη παρεμβάσεως») στο αξιολογικό αυτό σύστημα υπάρχει, ως γνωστό, μέσα στη δομή όλων σχεδόν των αυτοτελών και συστηματικών ψυχολογικών θεωριών. Παρά το γεγονός, δηλαδή, ότι η ψυχοθεραπευτική δεοντολογία κινείται προς την αξιολογικά ουδέτερη κατεύθυνση της επαναφοράς απλώς του ψυχικά άρρωστου ανθρώπου στη δυνατότητα της φυσιολογικής προσαρμογής του στο χώρο της υπάρξεως του, δεν μπορεί να αποφύγει την προβολή ενώπιον του ασθενούς αυτού ενός προτύπου ζωής. Ο αναπόφευκτος καθορισμός νέων όρων ή σχέσεων ζωής σημαίνει μια νέα εικόνα ζωής. Η νέα, όμως, εικόνα σημαίνει ένταξη σ’ ένα νέο σύστημα ζωής. Οι νέοι όροι και οι νέες σχέσεις ζωής απαιτούν νέες «εκτιμήσεις» εκ μέρους του ασθενούς και οδηγούν, μοιραίως, σ’ ένα νέο αξιολογικό σύστημα ζωής.

4. Η φύση της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας φέρνει, αναπόφευκτα, εγγύτατα τον ασθενή στον ψυχικό κόσμο του ψυχοθεραπευτή. Είναι γνωστό ότι σήμερα βρίσκεται στη διάθεσή μας μια πλούσια εμπειρία, που αποκαλύπτει σ’ ένα αξιόλογο βάθος, τις ασυνείδητες, κυρίως, διεργασίες, που λειτουργούν κατά την πορεία του ψυχοθεραπευτικού διαλόγου μεταξύ ψυχοθεραπευτή και θεραπευομένου. Γι’ αυτό το λόγο γνωρίζουμε σήμερα ότι, μοιραίως, η ποιότητα του ψυχισμού και το είδος των αντιδράσεων του ψυχοθεραπευτή στον ψυχικό κόσμο του ασθενούς βιώνεται, εκ μέρους του δευτέρου, μ’ ένα νευρωτικό υποκειμενισμό. Ο ασθενής, αναπόφευκτα, ολισθαίνει σε μια νευρωτική εξάρτηση από το πρόσωπο του ψυχοθεραπευτή του. Κι αυτό, ήδη, σημαίνει ότι, εκτός της «επιστημονικής» ψυχοθεραπευτικής μεθοδολογίας, ο παράγων «ψυχοθεραπευτής» παίζει τον προσωπικό του ρόλο στην όλη θεραπευτική διαδικασία. Κι επειδή, ακριβώς, πρόκειται για ασυνείδητες διεργασίες, υπάρχει πάντοτε το πρόβλημα σε ποια έκταση είναι δυνατόν να ελέγχει θετικά ο ψυχοθεραπευτής την επίδραση της προσωπικότητάς του στον

νευρωτικό υποκειμενισμό του ασθενούς. Γιατί, θεωρητικά, η ψυχοθεραπευτική σχέση προϋποθέτει «παρτεναίρ» με θετική, για τον θεραπευόμενο, συμπεριφορά και «έκφραση». Αν ο πρώτος λειτουργεί σαν πρόσωπο, όπως και ο δεύτερος, δηλαδή με προσωπικές συγκινησιακές αντιδράσεις, προσωπικά κόμπλεξ ή ψυχικά τραύματα, με συναισθηματικές στερήσεις ή οποιουδήποτε άλλου είδους απωθήσεις, που οφείλονται σε μόνο το γεγονός ότι κι αυτός είναι «άνθρωπος», τότε το μυθικό στοιχείο της ψυχοθεραπείας εκφράζεται, επίσης στη δεοντολογία μιας σχέσεως που δεν μπορεί να είναι «υπαρκτή». «Μεταφορά» και «αντιμεταφορά», «προβολή» και «ενδοβολή», είναι πάντοτε βασικές ασυνείδητες διεργασίες, που διαμορφώνουν ανάλογα τις διατομικές σχέσεις στη διαδικασία των οποίων λειτουργούν. Δηλαδή ο ρόλος τους παίζεται ερήμην της δεοντολογίας, που επιδιώκει να καθορίσει θεραπευτικά το πλάτος και το βάθος των σχέσεων αυτών.

5. Η παραθεώρηση του αξιολογικού συστήματος ζωής του ασθενούς, εκ μέρους του ψυχοθεραπευτή, κλείνει τα μάτια της ψυχοθεραπείας μπροστά στο βασικότερο υπαρξιακό του πρόβλημα· το πρόβλημα της ενοχής. Η ψυχοθεραπεία δεν παραθεωρεί απλώς το αίσθημα ενοχής (Schuldgefuhl), αλλά το αποστρέφεται και πολλές φορές δείχνει ότι το «μισεί». Επειδή, ακριβώς, ο όρος ενοχή ηχεί πάντοτε σαν το αρνητικό κατάλοιπο αξιολογικών βιώσεων του ατόμου, η ψυχοθεραπεία, που επιμένει να θέλει (πάντοτε θεωρητικά) να μένει μακριά από συσχετίσεις με ηθικές ή πνευματικές αξίες, αρνείται ακόμη και την ψυχολογική υπόσταση της ενοχής στον υπαρξιακό χώρο της ατομικής ζωής. Το αίσθημα της ενοχής είναι για την ψυχοθεραπεία ουτοπικό βίωμα, φαντασίωση, «ασήμαντο» επιφαινόμενο της ψυχικής νοσηρότητας. Μάλιστα, ιδιαιτέρως η φροϋδική ψυχανάλυση, για να βοηθήσει το νευρωτικό άτομο να αποδεσμευθεί από τις (νευρωτικές) συνέπειες καταπιεστικών «απαγορεύσεων», προτείνει την εξουδετέρωση της (πατρικής) αυθεντίας. Το άτομο που θέλει να βιώσει την ψυχική του υγεία πρέπει να αποδεσμευθεί (ή να αποδεσμεύεται) από κάθε «πρέπει» που εκφράζει μια οποιαδήποτε «πατρική» προσταγή. Κάθε «πρέπει» πρέπει να απορρίπτεται. Αυτόν τον υπαρξιακό διάλογο των δύο συγκρουόμενων «πρέπει» δεν τον έχει ακόμη υποπτευθεί η ψυχανάλυση σαν προβολή της δικής της συγκρούσεως στον ανθρώπινο ψυχικό χώρο. Κι εδώ συλλαμβάνεται να... μυθολογεί «ασυνείδητα». Γιατί μόνο αν μπορούσε ποτέ να ξεφύγει το άτομο από το στενό χώρο του «πρέπει», θα μπορούσε να είναι ελεύθερο, όπως το θέλει η ψυχανάλυση. Ο συνεχής, όμως, αγώνας εναντίον ενός «πρέπει» (υπαρξιακού), κάτω από την πίεση ενός άλλου «πρέπει» (ψυχαναλυτικού),

είναι η ψυχολογική παγίδα στην οποία ολισθαίνει το άτομο που προσπαθεί να συμμορφώνεται με τους ψυχαναλυτικούς «κανόνες». Έτσι, άθελά του αποδύεται σ’ ένα μυθικό αγώνα ψυχικής υγείας.

Αυτός, εξάλλου, ο εγκλωβισμός του ατόμου μεταξύ των δύο «πρέπει» εκφράζει, συγχρόνως, το είδος, τις διαστάσεις και την ποιότητα του αισθήματος (ή βιώματος) της ενοχής, που αποτελεί πάντοτε το έσχατο υπόβαθρο του υπαρξιακού προβληματισμού του ατόμου αυτού. Πράγμα που σημαίνει την αναπόφευκτη σύνδεση του άτομου με τις αξιολογικές διαστάσεις της υπαρξιακής του προοπτικής! Ακόμη και στο χώρο του ψυχολογικού -«υπαρξιστικού» στοχασμού, η αίσθηση της ενοχής βιώνεται σε συνάρτηση με την προοπτική της υπάρξεως. Αυτό, ακριβώς, δείχνει ότι η ψυχολογία, από τη φύση της, εκφράζει, είτε το θέλει είτε όχι, αξιολογικές ποιότητες ζωής. Η γενική αρχή ότι η ψυχολογία είναι μια ουδέτερη αξιολογικά επιστήμη, είναι πράγματι, ο μεγαλύτερος «μύθος» που κυκλοφορεί στους χώρους του θεωρητικού αλλά και του πρακτικού προβληματισμού της επιστήμης αυτής. Γι’ αυτό, άλλωστε, το νευρωτικό χαρακτήρα της ίδιας της ψυχολογίας (Caruso) πρέπει να αποδώσει κανείς στην απώθηση της ενοχής της για την μυθική προβολή του μεγάλου αυτού ψεύδους!

Τα μυθικά αυτά στοιχεία της ψυχοθεραπείας αποκαλύπτουν με ενάργεια τον «υποκατάστατο» (Ersatz) χαρακτήρα της. Αλλ’ εξηγούν, επίσης, με σαφήνεια την ποιότητα του εγχειρήματος του ανθρώπου που καταφεύγει σ’ αυτήν. Γιατί ο διάλογος του ψυχικά άρρωστου ατόμου με την ψυχοθεραπεία είναι μια φυγή από την πραγματικότητα στην περιοχή του μύθου. Κι είναι γεγονός ότι ο μύθος προσφέρει πάντοτε μια δυνατότητα φυγής. Ή ότι ο ίδιος ο μύθος είναι μια υψηλή ποιότητα φυγής. Παραμένει πάντοτε όμως σαν ζητούμενο η αυθεντική πραγματικότητα της υπάρξεως σαν βάση της ψυχικής υγείας του ατόμου. Αυτή την πραγματικότητα, είναι αλήθεια, μόνο η γνήσια ποιότητα της θρησκευτικής ζωής μπορεί να αποκαλύψει. Γιατί μόνο στην ποιότητα αυτής της ζωής βιώνονται αυθεντικά οι έσχατες αξιολογικές συναρτήσεις της υπάρξεως, και μ’ αυτό τον τρόπο απολαμβάνει το άτομο το αγαθό της ψυχικής υγείας. Αυτό τελικά, σημαίνει ότι μια απομυθοποίηση της ψυχοθεραπείας, για την «επιστημονική» εξασφάλιση της ψυχικής υγείας, θα έθετε σε πρώτη θέση το πρόβλημα της απομυθοποιήσεως της υπάρξεως. Αλλά σ’ αυτήν την περίπτωση ισχύει απαράβατα το ευαγγελικό αξίωμα -«γνώσεσθε την αλήθεια και η αλήθεια ελευθερώσει υμάς» (Ιωάν. 8, 32). Η

αλήθεια όμως είναι ότι : «Η αλήθεια δια του Ιησού Χριστού εγένετο» (Ιωάν. 1, 17). Αυτή δε ακριβώς η αλήθεια, «ότε ήλθε το πλήρωμα του χρόνου», απομυθοποίησε την ζωήν του ανθρώπου και του συνειδητοποίησε την αυθεντική της εικόνα. Έτσι η συνειδητοποίηση αυτή, όταν βιώνεται νόμιμα, είναι συγχρόνως και αυθεντική ψυχοθεραπεία. Στην περίπτωση αυτή καταργείται τελεσίδικα και «η ψυχοθεραπεία» και ο «μύθος» της!

(Ιωάν. Κορναράκη, «Θέματα ποιμαντικής ψυχολογίας». Εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 53-65)

(Πηγή ηλ. κειμένου: pemptousia.gr)